

У ГЛИБ ВІКІВ

УДК 94(477) + 929.5

Станіслав Келембет

ЧЕРНІГІВСЬКІ БОЯРИ МОНГОЛЬСЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано нечисленні свідчення, що збереглися у джерелах про найближче оточення князів Чернігівських у середині XIII – на початку XV століть. Основну увагу приділено такому маловідомому джерелу, як родовід московських дворян Толстих кінця XVI ст. (зберігся в складі т. зв. Дашковського збірника XVII ст.). Автор вважає, що у початковій частині цього родоводу цілком могла відбитися достовірна інформація про предків Толстих – провідних чернігівських бояр вказаного періоду.

Ключові слова: Чернігів, Святий Федір боярин Чернігівський, Федір Бяконт, митрополит Олексій, Дашковський збірник, Толсті, великий князь Роман II Михайлович.

Т. зв. монгольський період в історії Сіверщини, тобто час її перебування в складі поліетнічного Улусу Джучі («Золотої Орди»), тривав приблизно 130 років – від 1240-х до 1370-х рр. Задля порівняння: практично такий же хронологічний відтинок припадає на весь період існування в регіоні козацького устрою (Війська Запорозького, Гетьманщини). Але якими ж обмеженими є наші знання про історію Сіверщини часів «монголо-татарського іга», які не йдуть у жодне порівняння навіть з попереднім, домонгольським періодом! Після героїчної загибелі св. Михайла Всеволодовича (1246 р.) продовжило існувати державне утворення під гучною назвою Велике князівство (княжіння) Чернігівське, про що свідчать імена його правителів, записані в церковному пом'янніку (зберігся у двох списках-редакціях XVII – XVIII ст.). На цьому все: ми не знаємо ні точної хронології правління наступників св. Михайла (за винятком кількох випадкових дат і реконструкцій), ні, тим більше, якихось конкретних даних про їхню діяльність на чернігівському престолі¹.

Беззаперечним є лише той факт, що протягом монгольського періоду центральна влада в Чернігові приходить у стан чи не повного занепаду. Навіть кафедра єпископа Чернігівського переноситься до більш безпечного Брянська² (аналогічно як у 1299 р. митрополит всієї Русі Максим, «не терпя насилія татарського», перебрався з Києва до Володимира-Суздальського, а його наступник Петро, хоча й волинянин за походженням, зробив своєю столицею Москву³). Чернігівська земля («землями» у Давній Русі називалися самостійні державні утворення), яка в домонгольські часи охоплювала величезну територію від верхнього Посулля і Посейм'я на півдні до Підмосков'я на північному сході, остаточно роздроблюється на низку удільних князівств, практично незалежних від влади великого князя Чернігівського. Наприклад, близько 1290 р. князі Рильсько-Воргольський та Липовицький *безпосередньо* підкорялися владі темника Ногая – як і великий князь Чернігівський, який у «Оповіді про баскака Ахмата» взагалі не згадується⁴. Протягом XIV ст. остаточно рвуться політичні (але не церковні) зв'язки з Черніговом т. зв. «верховських» (верхньооцьких) князівств, сформованих на етнографічному підґрунті «племені» в'ятичів. Можливо, саме у зв'язку з цим процесом основна територія Чернігівської землі, населена нащадками

© Келембет Станіслав Миколайович – кандидат історичних наук, доцент.

«племені» сіверян та частково радимичів, і отримує «самостійну» назву Сіверської землі, яка не зустрічається у джерелах домонгольського періоду. Щоправда, вперше даний макротопонім фіксується лише наприкінці XIV ст. (його пряма форма – у 1393 р.); однак «він міг увійти до обігу дещо раніше – принаймні, стан тогочасних джерел (обмеженість актового та наративного матеріалу XIV ст.) не виключає таку можливість»⁵.

Зважаючи на вкрай обмежену джерельну базу наших знань про Сіверщину монгольського періоду, важливого значення набуває будь-яка інформація з цього приводу. Зокрема, деякі дані збереглися про чернігівське боярство – найближче оточення князів-правителів, їхніх радників, адміністраторів і воєначальників. Відразу слід підкреслити, що вказана інформація має «вибірковий» характер, оскільки стосовно кінця XIII – початку XV ст. джерела фіксують лише одного чернігівського боярина, який виїхав на службу до Москви, та імена кількох бояр, чії нащадки також перебралися до Московської держави. Ті ж представники місцевої знаті, нащадки яких залишилися на батьківщині – а таких, слід гадати, була більшість, – залишилися для історії не відомими.

Безперечно, найзнаменитішим чернігівським боярином є св. Федір, воєвода св. Михайла Всеволодовича, який, проявивши духовний подвиг, мученичецьки загинув разом зі своїм князем у ставці Батия. Про це коротко повідомляють Галицький і Новгородський літописи⁶, детальніше – церковне «Слово новосвятою мученику Михайла князя Рускаго и Феодора воєводи перваго въ княжении его»⁷. Михайло і Федір загинули 20 (чи 18) вересня 1246 р.⁸. «Слово» повідомляє, що перед поїздкою до Орди Федір, разом з Михайлом, пообіцяв духовному отцю князя не виконувати язичницьких обрядів, навіть під загрозою смерті. У ставці Батия боярин-воєвода повністю підтримував тверду позицію Михайла; більше того, засумнівавшись у волі князя після того, як його онук, князь Борис Ростовський, та інші бояри стали вмовляти Михайла виконати вимогу Батия, Федір нагадав йому про обіцянку, дану ними обома духовному отцю. Після страти Михайла Всеволодовича монголи ще раз запропонували Федору виконати язичницький обряд, за що нібито навіть обіцяли боярину княжіння його князя (Чернігів). Федір відмовився і був страчений у такий самий спосіб, як і Михайло: після жорстокого побиття йому відрізали голову⁹. Це свідчення підтверджує папський посол до Монголії Д. Плано Карпіні, який побував у ставці Батия через півроку після страти Михайла Всеволодовича: «Тоді один з його (Михайла) воїнів, який стояв тут же, підбадьорював його, кажучи: «Будь твердим, оскільки ця мука недовго для тебе триватиме, і відразу настане вічна радість». Після цього йому відрізали голову ножом, і у вищезгаданого воїна голова також була відтята ножом»¹⁰.

Через півстоліття в Чернігові згадується інший боярин Федір (чи не онук першого?) – батько знаменитого митрополита всієї Русі Олексія († 1378). Літописне оповідання повідомляє: «Сеи убо иже въ святых отець нашъ Алексѣи митрополитъ бѣ родомъ от славных и нарочитых бояръ Черниговъских. Преселшу же ся отцю его именемъ Феодору и с женою своею Мариєю и съ всемъ домою своимъ въ славныи и преименитыи град Москву, ту же и родиша сего освященнаго отрока. Тогда же великое княженъе одержашу князю Михаилу Ярославичу Тферьскому (великий князь Володимирський у 1305 – 1318 рр. – **С. К.**), при митрополитѣ Максимѣ († 1305 р. – **С. К.**), до убьенья Акинфова (1304 р. – **С. К.**), старѣ сы князя великого Семена 17 лѣт. Крести его князь Иванъ Данилович (Калита. – **С. К.**), еще сы не в великом княженъи, нареченно же бысть имя его въ святом крещении Симионъ»¹¹. Оскільки великий князь Семен Іванович (Гордий) народився у 1317 р.¹², то митрополит Олексій відповідно – у 1300 р. Родоводи XVI ст. додають, що його батько, виходець із Чернігова Федір Бяконт, був боярином і навіть московським намісником (?) Івана Калита («Москва за нимъ была»)¹³. Від його синів, молодших братів митрополита Олексія, походив знатний московський рід Плещеевих та його численні гілки.

Якщо вірити найдавнішому родоводу дворян Толстих, вони, а також їхні відгалуження – Федцови, Дурні (Дурново), Васильчикови, Львови та Тухачевські, – були

нащадками цілої боярської династії, представники якої займали найвищі управлінські посади у Великому князівстві Чернігівському монгольського періоду. Вказаний родовід був укладений наприкінці царювання Івана Грозного (точно до 1591 р.), очевидно, у зв'язку з його одруженням на Анні Васильчиковій у 1574/75 р. Зберігся у складі приватної родовідної книги, що представляє собою унікальний ізвод редакції «у 43 глави з приписними»; відомий за одним-єдиним рукописом, переписаним у 1650 – 1660-х рр. (т. зв. Дашковський збірник)¹⁴. Оскільки текст родоводу Толстих опублікований лише у маловідомому регіональному виданні, дозволимо собі навести його початкову частину, що нас цікавить, повністю.

«Лето 6706 (1198! – **С. К.**). Во дни благовернаго благочестиваго великого князя Мстислава Михайловича Черниговского Вещего приехали в Чернигов из Немец от Цысарского городу муж честен именем Индрис с детми, а с ним людей три тысячи, к великому князю Мстиславлю Михайловичю Вещего в Чернигов и крестися с детми, и нарече ему имя во святом крещении Леонтей, а детем его нарече имя Костянтин да Федор. И князь великий Мстиславль Михайлович Вещего Черниговского пожаловал Леонтья шесть городов Броков, да Баков, да Бутр город (мабуть, дефектна назва городища Батурин. – **С. К.**)¹⁵, да Мгин город (Мглин. – **С. К.**), да Дроков город, да Глину город, а в державу пожаловал дал, а сыну его Костентину пожаловал дыл боярство дал большое в семнадцати тмах. Костентинов сын Осип. Осипов сын Харитон, боярин был болшей *тысецкой* в Чернигове. Харитонов сын Лев держал Чернигов от великого князя Михаила Ивановича Романовича Вещего. Лва Харитоновича Великого Носа четьыра сыны: первый сын Ондrejaн, 2 сын Карп, 3 – Семен, 4 – Григорей. Андrejaн Лвович держал жалованья от великого князя Михаила Романовича Вещего город Брянск. Андrejaнов сын Василей. Васильев сын Андрей приехал из Литвы от короля к великому князю Василью Васильевичю Темному всеа Росии. В лето 6954-го (1445/1446. – **С. К.**) и князь великий Василей Васильевич пожаловал Андрея дал поместья и вотчины на Коломне на две тысячи четвертей да пожаловал Ондreja своим жалованьем Скульневым в путь з боярским судом 17 сох и прозвище ему дал Толстый, и грамоту ему дал жалованную велел написати. Пожаловал Андрея Васильевича Толстого (...). «Первой сын Карпа Лвовича Великого Носа Федор держал жалованья Любутск от великого князя Михаила Ивановича (*виправлено з Романовича*) Вещего. Федоров сын Остафей. Остафьев сын Андрей, был боярин конюшей у великого князя Ивана (*так в рукопису*) Васильевича Темного и было за ним жалованья город Колуга на жалованной и преставись бездетен был (...)¹⁶.

Зрозуміло, що цілком фантастичною є дата, вказана на початку родоводу – 6706 (1198) р., а також факт виїзду предка Толстих «из Немец» – типова генеалогічна легенда, надзвичайно поширена серед московської знаті XVI – XVII ст. Недостовірними є й імена обох великих князів Чернігівських, що фігурують у родоводі Толстих.

Мстислав Михайлович у офіційному «Государеві родословці» 1555 р. визнавався одним із синів Михайла Всеволодовича Чернігівського – князем Карачевським¹⁷. Незалежно від того, чи був він насправді сином Михайла Всеволодовича (особисто ми вважаємо, що ні), княжіння вказаного Мстислава у Чернігові є нереальним (всупереч думці А. В. Кузьміна, який пише, що це «досить вірогідно»¹⁸). Зокрема, у Введенсько-Печерському пом'янику Мстислав також записаний (без по батькові) лише як князь Карачевський¹⁹. Чисто теоретично можна припустити, що реально боярин Леонтій служив Мстиславу II Святославичу († 1223), хрестильним по батькові якого, цілком вірогідно, було саме Михайлович²⁰. Але як тоді бути зі вказівкою «в семнадцати тмах» – явну реалію монгольського періоду? І взагалі, значно правдоподібніше буде визнати, що укладач родоводу Толстих просто запозичив ім'я Мстислава Михайловича з офіційної родовідної книги, чомусь «зробивши» із нього, на власний розсуд, великого князя Чернігівського.

Щодо реального прототипу «великого князя Михаила Ивановича Романовича Вещего», чи то «великого князя Михаила Романовича Вещего» (в третьому випадку первісне «Романовича» виправлено на «Ивановича»), то це, як ми вважаємо, є перекрученим ім'ям-по батькові Романа II Михайловича – останнього великого князя

Чернігівського. По-перше, такий варіант приблизно відповідає хронології життя предків Толстих, як вони вказані у родоводі, приймаючи до уваги датування вказівки середини XV ст. А по-друге, Брянськ, який «Андреян Львович держал жалованья от великого князя Михаила Романовича Вещего», протягом XIV ст. належав *лише одному* чернігівському Ольговичу – Роману II Михайловичу, який володів Брянськом з 1372/1375 р., а паралельно з Черніговом, здається, лише близько 1395 – 1401 рр.²¹. Цілком вірогідно, що до Романа II реально відноситься і прізвище «Вещего». Один із літописів причиною його вбивства у 1401 р. називає те, що він «кишку бо с лхѣбом (так!) ел»²². М. Д. Квашнін-Самарін з цього приводу зазначає: «Таким чином, він загинув за введення у Смоленських поганських звичаїв і за образу хліба»²³. Якщо Роман II дійсно дотримувався якихось язичницьких пережитків, то саме через це й міг отримати прізвище «Вещего» – як відомо, язичницьке за своїм походженням.

Не беручи до уваги зазначених моментів, щодо всього іншого родовід Толстих виглядає доволі реалістично. А саме, він матиме наступний вигляд (римськими цифрами позначаємо № покоління, арабськими – № особи). I-1) Леонтій, намісник-«державець» шести «городів» у Чернігівській землі. II-2) Костянтин Леонтієвич, головний боярин чернігівський «в семнадцати тмах». II-3) Федір Леонтієвич. III-4) Осип Костянтинович. IV-5) Харитон Осипович, головний боярин і тисяцький Чернігівський. V-6) Лев Харитонович Великий Ніс, намісник Чернігівський великого князя Романа Михайловича. VI-7) Андріян Львович, намісник Брянський великого князя Романа Михайловича. VI-8-10) Карп, Семен та Григорій Львовичі. VII-11) Василь Андріанович. VII-12) Федір Карпович, намісник Любутський великого князя Романа Михайловича. VIII-13) Андрій Васильович Толстой, виїхав із Великого князівства Литовського до Москви незадовго перед 1446 р.

Безперечною реалією монгольського періоду, яку навряд чи можливо було вигадати наприкінці XVI ст. (час укладення родоводу Толстих), є, насамперед, вказівка: «боярство дал большое в семнадцати тмах». Про обчислення «податкового» населення руських земель у «тмах» (туменах), наскільки нам відомо, збереглися лише дві згадки кінця XIII – середини XIV ст. Зокрема, Введенсько-Печерський пом'яник повідомляє, що населення Великого князівства Чернігівського за часів правління Олега Романовича (1290-ті рр.) становило «дванадцят тем людей», тобто 120 тисяч²⁴. Ця цифра є досить близькою до «в семнадцати тмах» (170 тисяч), що фігурують у родоводі Толстих. Задля порівняння, у 1359 р. кількість «людей» у Володимирському великому князівстві – в той час найзначнішому на Русі, – становила «15 темъ» (150 тисяч)²⁵. Очевидно, всі вказані цифри походять з даних татарських переписів і відповідають кількості дорослих чоловіків – голів родин і домогосподарств²⁶.

Іншою реалією монгольського періоду в родоводі Толстих є згадка про чернігівського тисяцького (Харитона Осиповича). Тисяцькими в Давній Русі, очевидно, первісно називалися очільники місцевих громад та їхнього військового ополчення, кількість яких приблизно дорівнювала тисячі домогосподарств. Існування тисяцьких у Чернігові, а також деяких інших містах Чернігівської землі, засвідчене у домонгольський період²⁷. Ця посада у більшості руських земель зникає, мабуть, протягом XIV ст. (так, у Москві «послѣднеи тысяцкьи» помер у 1374 р.²⁸). Принаймі, вираз «боярин был болшей тысецкой в Чернигове» навряд чи міг бути сфальсифікований наприкінці XVI ст.

Так само важко припустити, щоб вигадкою автора родоводу Толстих було специфічне прізвище чернігівського намісника середини XIV ст. – Льва Харитоновича «Великого Носа».

Нарешті, до родоводу Толстих було додано списки двох актів – жалуваних грамот великого князя Василя Васильовича (Темного), виданих Андрію Васильовичу Толстому на волость Скульнево у Коломенському уїзді «в путь» (кормління). За своїми формальними ознаками обидві грамоти є цілком достовірними документами. У межах вказаної у тексті родоводу дати їхньої видачі – 6954 р., – великий князь Василь Васильович реально знаходився при владі лише в період 26 жовтня 1445 – 12 лютого 1446 р.²⁹.

Цікаво, що в пізнішій традиції Толстих та їхніх родичів генеалогія, укладена наприкінці XVI ст., виявилася забутою. Наприкінці XVII ст. Толсті подали до Палати родовідних справ іншу версію свого родоводу. Тут як їхній предок також фігурував виходець «из Немец из Цесарского Государства в Чернигов» Индрос, але його сини отримали «до-православні» імена Літвоніс та Змантен (!). З'явилося «посилання» на міфічне джерело: «о сем пишет в Летописце Черниговском». Та головне, перші покоління роду були кардинально «скорочені» й «скореговані». Харитон став не онуком, а сином «Літвоніса»-Костянтина, а сином Харитона виявився Андрій – перший носій прізвища Толстой, який виїхав «из Чернигова к Москве к Великому Князю Василию Васильевичу (...)». Таким чином, у пізній генеалогії був пропущений Осип Костянтинович, а також цілих три покоління між Харитоном та Андрієм Толстим! Крім того, в сини Андрія був «записаний» Карп Толстой, за ранньою версією родоводу – Львович, двоюрідний дід Андрія. Нарешті, в генеалогії кінця XVII ст. відсутні імена великих князів Чернігівських, а також вся інформація про посади їхніх бояр – предків Толстих³⁰. Саме вказана версія і була покладена в основу офіційного родоводу Толстих, вміщеного у генеалогічних довідниках XIX – XX ст.³¹. А отже, загальноприйнята генеалогія таких відомих у історії та культурі Росії дворянських родів, як Толсті, Дурново і Тухачевські, після публікації їхнього родоводу в складі Дашковського збірника (2000 р.) має бути суттєво доповнена і переглянута, в першу чергу – стосовно найдавнішого, «чернігівського» періоду XIII – середини XV ст.

1. Детальніше див.: Келембет С. Великі князі Чернігівські: перші десятиліття монгольського панування // Сіверянський літопис. – 2017. – № 6. – С. 3-11.

2. Див. напр.: Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1993 [Львів, 1905]. – Т. III. – С. 180, прим.

3. Там само. – С. 269-271.

4. Горский А. А. От земель к великим княжениям: «примыслы» русских князей второй половины XIII – XV в. – М. 2010. – С. 30.

5. Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 28-29, 41, прим. *.

6. Галицько-Волинський літопис. – К., 2002. – С. 105 (як відомо, найближчим до протографу є Хлебніковський список, в якому хронологічна «сітка» відсутня); Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.;Л., 1950. – С. 298 (18 вересня 6753/1245 р.).

7. До сьогодні найкритичнішим залишається видання: Серебрянский Н. Древнерусские княжеские жития. – М., 1915. Тексты. – С. 55-58. Це текст т. зв. «Редакції отця Андрія», яку слід визнати найбільш близькою до оригінального твору, написаного невдовзі після загибелі Михайла і Федора – не пізніше 1260-х рр. Таке датування впливає як із опису подробиць страти св. мучеників (про які міг знати лише сучасник, якщо не очевидець події), так і з того факту, що в творі тричі вжито вираз «канови и Батьевъ», «канъ и Батыйъ». Це є важливою історичною деталлю, оскільки правителі Улусу Джучі – Бату та його наступники, – визнавали владу монгольських великих ханів лише до 1260-х рр. (Кучкин В. А. Монголо-татарское иго в освещении древнерусских книжников (XIII – первая четверть XIV в.) // Русская культура в условиях иноземных нашествий и войн: X – начало XX в. – М., 1990. – С. 30).

8. Ця дата – 20 вересня, на пам'ять св. мученика Євстафія, 6754 р., – вказана у найбільш давньому й авторитетному Лаврентіївському літописі (ПСРЛ. – М., 2001. – Т. I. – Стб. 471). У церковному «Слові» число те саме, але рік – 6753 (1245)-й. Однак М. С. Грушевський та М. Г. Бережков досить переконливо довели, що правильним є літописний 1246 р., який, зокрема, підтверджується свідченнями сучасника – папського посла Платона Карпіні (Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. – М., 1963. – С. 111-112). Щодо числа, то в розширеній редакції «Слова» зустрічаємо ще варіант 23 вересня, без року (Серебрянский Н. Древнерусские княжеские жития.

– М., 1915. Тексты. – С. 68). Ця ж сама редакція внесена до складу Софійського І літопису, де помилково вміщена під 6753 р., як і в «Редакції отця Андрія» (ПСРЛ. – М., 2000. – Т. VI. – Вып. 1. – Стб. 325). Можна погодитися з думкою Б. М. Клосса, що число 23 з'явилося внаслідок помилкового прочитання кириличного «сентября 20-го», де літера «г» була прийнята за титуловану літеру-цифру зі значенням 3 (три) (Клосс Б. М. Житие князя Михаила Черниговского // Письменные памятники истории Древней Руси. Аннотированный каталог-справочник. – СПб., 2003. – С. 210). Нарешті, в Новгородському І літопису молодшого ізводу зустрічаємо третій варіант – 18 вересня 6753 р. Здавалося б, достовірність числа 20 вересня підтверджується вказівкою Лаврентіївського літопису, що це був день пам'яті св. мученика Євстафія. Але в даному випадку «насторожує» як раз те, що св. Євстафій був мучеником за віру – так само, як і св. Михайло. Можливо, Михайло Всеволодович реально загинув 18 вересня, а автор запису в Лаврентіївському літописі (чи автор церковного «Слова»), не знаючи точно вказаного числа, «скорегував» його на 20 вересня – з символічною метою, оскільки це був день пам'яті такого самого християнського мученика, св. Євстафія? Принаймі, ніяких підстав для того, щоб відкинути варіант 18 вересня, здається, ми не маємо.

9. Серебрянский Н. Древне-русские княжеские жития. – М., 1915. Тексты. – С. 56-58.

10. Плано-Карпини Д. дель. История монголов. Рубрук Г. де. Путешествие в Восточные страны. – М., 1957. – С. 29.

11. ПСРЛ. – М., 2004 – Т. XXV. – С. 194, і т. д.

12. ПСРЛ. – М., 2007. – Т. XVIII. – С. 88.

13. Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских. – М., 1851. – Кн. X. – С. 98, 259-260.

14. Козляков В. Н. Две кормленные грамоты XV века // Русский дипломатарий. – М., 2001. – Вып. 7. – С. 13-15.

15. Запустіле «городище Батурина» документально згадується у 1625 р. Це були залишки давньоруської фортеці XII – середини XIII ст., існування якої засвідчили археологічні розкопки. Легенда про заснування Батурина королем Стефаном Баторієм критики не витримує. Очевидно, давньоруський «город» носив ту саму назву, що й зараз, і на межі XI – XII ст. був заселений тюрками на службі чернігівських князів. «Батур» однією з тюркських мов могло означати «богатир» (див.: Павленко С. Загибель Батурина 2 листопада 1708 р. – К., 2007. – С. 8-12; Коваленко В. Коли виник Батурин? // Сіверянський літопис. – 2016. – № 1. – С. 57-65).

16. Козляков В. Н. Дашковский сборник XVII века // Рязанская вивлиофика. Исторический альманах. – Рязань, 2000. – Вып. 1. – С. 16-17.

17. Родословная книга князей и дворян российских и выезжих... – М., 1787. – Ч. I. – С. 180, 185.

18. Кузьмин А. В. На пути в Москву. Очерки генеалогии военно-служилой знати Северо-Восточной Руси в XIII – середине XVI в. – М., 2014. – Т. I. – С. 187-188.

19. Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах. – К., 2007. – Спецвипуск 7. – С. 18.

20. Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Выбор имени у русских князей X – XVI вв. – М., 2006. – С. 606.

21. Келембет С. Великий князь Роман Михайлович II – останній самостійний володар Чернігова // Сіверянський літопис. – 2016. – № 2. – С. 10-12.

22. ПСРЛ. – М., 1980. – Т. XXXV. – С. 121 (Волинський короткий літопис; видавці подали слово «Кишку» як прізвисько князя Романа).

23. Квашнин-Самарин Н. По поводу Любецкого синодика // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. 1873. – М., 1874. – Кн. IV. – С. 220.

24. Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво-Печерської лаври. – С. 17.

25. ПСРЛ. – М., 2000 [Пг., 1922]. – Т. XV. – Вып. 1. – Стб. 68.

26. Див.: Насонов А. Н. Монголы и Русь (история татарской политики на Руси). – М.; Л., 1940. – С. 14, 98-99.
27. Див.: Кучкін В. Тисяцькі та децимальна система в Чернігівському князівстві домонгольського часу // Сіверянський літопис. – 2015. – № 6. – С. 23-29.
28. ПСРЛ. – М., 2004 – Т. XXV. – С. 189.
29. Козляков В. Н. Две кормленные грамоты XV века // Русский дипломатарий. – М., 2001. – Вып. 7. – С. 15-18.
30. Козляков В. Н. Дашковский сборник XVII века. – С. 18-19.
31. Долгоруков П. Российская родословная книга. – СПб, 1855. – Ч. II. – С. 121-122; Руммель В. В. Голубцов В. В. Родословный сборник русских дворянских фамилий. – СПб., 1887. – Т. II. – С. 487-488, і т. д.

Станислав Келембет

Черниговские бояре монгольского периода

В статье проанализированы немногочисленные сведения, сохранившиеся в источниках о ближайшем окружении князей Черниговских в середине XIII – начале XV вв. Основное внимание уделено такому малоизвестному источнику, как родословная московских дворян Толстых конца XVI в. (сохранилась в составе т. н. Дашковского сборника XVII в.). Автор полагает, что в начальной части этой родословной вполне могла отразиться достоверная информация о предках Толстых – ведущих черниговских боярах указанного периода.

Ключевые слова: Чернигов, Святой Федор боярин Черниговский, Федор Бяконт, митрополит Алексей, Дашковский сборник, Толстые, великий князь Роман II Михайлович.

Stanislaw Kelembet

Chernigov boyars of the Mongolian period

The article analyzes the information preserved in the sources about the immediate surroundings of the princes of Chernigov in the middle of the 13th – the beginning of the 15th centuries. The main attention is paid to such a little-known source as the genealogy of the Moscow noblemen of the Tolstoy's family at the end of the 16th century (preserved in the composition of the so-called Dashkov collection of the 17th century). The author believes that in the initial part of this genealogy, reliable information about the ancestors of the Tolstoy – the leading Chernigov boyars of the specified period – might have been reflected.

Keywords: Chernigov, Saint Fyodor boyar of Chernigov, Fyodor Byakont, Metropolitan Alexei, Dashkov collection, The Tolstoy, Grand Duke Roman II Mikhailovich.

